

Csokonal Vitéz Mihály: Kölcsey Ferenc: Csokonal Vitéz Mihály munkáinak kritikai megítéltetése című munkájának költői megítéltetése

Alázattal teli háládat készíteti botor főmet meghajlani Recensens előtt, hebegvén Néki hangitsálását a köszönetnek, a' minek langydús hulláma a'ként emelint új- s újra vállaira, miképen a' tikkatag szomjúhozó porzó torokját tsiklandja híves, permetező vize az oáznak, a' hová érkezhetni néki szerentséje lőn.

Minek is tagadnók: biza cziffra, majtényos kevélység dagasztá, s ugyan pöffeszté kebelem, mikoron Rec. sorait, bölcsessége nem-fogyó kútjának fejeit megpillanthatám. Vala hát
[ratio]

Ezzel a szöveggel, Csokonal Vitéz Mihály Kölcsey Ferenc recenziójára írt válaszával még teljes egészében soha, semmilyen körülmények között nem volt alkalma a magyar olvasóközönségnek találkoznia. Egyetlen kritikai kiadásban sem jelent meg, és a szakirodalom sem tud róla. Miért? Hiba volna egyértelműen a magyar filológját felelőssé tenni. A kézirat (!) eltemetve hevert egy belga kisvárosban, néhai Liber Baro van Swieten Leibortzt von Maria Theresien magánkönyvtárában, és csak a tavalyi (1991. október) újrakatalogizálás során bukkantak rá. Érthetetlen, hogy ennek dacára egyetlen publikáció sem foglalkozik vele, mintha az irodalomtörténet nem kívánna tudomást venni az órlási jelentőségű felfedezésről, melynek hitelességéhez nem férhet kétség. Bizonyítja ezt a megtalálás kalandos módján kívül a gondolatok, stílus és nyelvhasználat olyan egysége is, melyek a figyelmes és értő olvasó szemében minden kétséget kizárnak a szerző kilétét illetően. A Pompeji e mulasztást kívánja pótolni, és hozzájárulni ahhoz, hogy részint a szöveg révén Csokonal-képünk gazdagodjék, részint pedig hogy a Költői megítélés végre elfogadhassa méltó helyét Irodalmunkban, vagy stílszerűbben: literaturánkban.

ratio s helyes intuitio a' szándékban, a' mi setét ténájába a' Literaturának ennen magam meríteni serkentett, hogy sarkamnak hijján teljes alkatomon iramló csöppjeit érezhessem görgegni, hisz' nem tsekélyebbel honorálták nékem azt a' kegyes Moirák, mint hogy a Hon' olly jelesse 's a Lant olly értő pöngetője nem átalla tollat ragadni végettem, tsak hogy én e' tollal ékeskedhessem! Messze századok távolából tán e' ként mereng vissza megahány barátja Literaturánknak: »S kelle ugyan lenni valakinek e' Csokonainak is, mivel hogy Kölcsey Ferencz kritikai megítélésének tárgyává tevé!« Vagy talám a' ként véli: nevem 's munkáim megannyi fictio, miket ő tsupán azért ötött, hogy illy módon szolgáljanak ürügyül Literatura- 's Grammatikabéli jártasságának tsillogtatásához? Melly képtelen gondolat!

Tán hosszúnak tűnhetnék e' praefatio, de tsak ne kurtítsam, vigaszom mind-öszvesen ez lévén: ha nem is maradék-megen-magam alanyaként, bízvást megmaradok Kölcsey tárgyaként. Neve puczolja nevemet: mint köszönöm! Íme, ez hajtott válaszom papírra vetni: az ő neve miért ne maradjon fent?

»Recenziomban pszichologiai festéseket fog valaha az olyan biográf találni, ki őtet közelebbről nem ismerte.« Írja Recensens Döbrenteinek, 's én híveül szegődék e' szóknak. Valóban! az lelhet igazán pszichologiai festéseket recensiojában, ki engem közelebbről nem esmér, bizony így van ez. Praeferálom, ha valaki olly leleménnyel esmér meg, hogy néki biztos coclusioját tsöppet sem árnyékolja-bé magamnak poétaként mimellése, a' teatralis Commedia dell'Arte, a' melly színes álczáinak alatta a' mi valék, az maradék: selypegő deák, hitvány briganti a' Poesis' oczeánján, provinciális, ómódi dilettant, nálamnál nagyobb literális Tálentomok tsalárd, tolvajló famulussa, Hanswurst a bécsi Teatrum szélén, primitive simplex sentimentál, orozott tónok czinczogi hegedőse, a' kinek szerentséjére marad még elég oldal, melly felől fényben jelenhet meg! Nem, nem vevénk-le mindent Csokonairól a keresztvíznek kivüle.

Tsudálatos bizony, a' miként Rec. által-iramlík elhibázott pályámnak megannyi tsúfos statioján, sajnálkozó jóindulattal
[szemlélvén]

szemlélvén szörmenté experimentumaimat, a' mikkel a' fentebb stíl Parnasszoszai felé botladozék. A' pszichologiai festések tsakugyan fontosak, hisz' minden más egyébnél ékesben demonstrálják a' charaktert. Magam még is kisember volnék ahhoz, hogy a Mester' életéből, pályájából czitálhassak olly kicsinségeket, hogy miként hamvasztá semmivé 1811-ben zsengéit, a'mik talám nem jogtalan neveztetnének Csokonai-paraphrasisoknak, avagy hogy szóljak anakreóni dalotskáiról, példának okáért A' Borkirály cziműről a' mi ugyan silány Kölcsey-versnek tűnhetnék, pedig silány Csokonai-vers. De elég ebből! Még azt vélné a' jámbor Olvasó: Kölcsey azon dologért haragudt reám, a'miért én-nékem kéne ő-reája haragunnom. No persze nintsen is ez így.

Ám nosza, tekintsük tsak végiglen, melly féle descriptiokkal vétózza Recensens Lantom' hitvány pöngésit? A' könnyű átpillantásnak miatta pontokba szedém azon gondolatim, a' mellyek mentségnek soványkák ugyan – nehány parány Odysseus szemben óriás ellenével – , de szintúgy sovány ennen-magamhoz mérvén őket akár még teljesítményként is számíttathatnának:

1ső : Bürgerről 's reám-hatásáról;

2dik: A' fentebb stílről 's véle relatiomról;

3dik: A' nékem leginkább felrovott népiességről, és élő 's holt lingvákról;

4dik: Poesis és Literatura differentiáiról, tanultság 's Táalentom viszonyáról;

5dik: Másokkal öszve-hasonlígtatásimról.

Ha kinek-kinek az erántam való szívbeli jósága szentel annyi türelmet nékem, hát ezen Thésisekben óhajtnám pörömben magam védeni, 's a' hogy tellik, megválaszolni a' reám szórott vádaknak.

Elsőbbekben fedd Recensens Bürgerhöz való hasonlatosságom miatt, a' mi a' ként illeti a Munkáknak matériáját, a' mi-ként a' formátumát.

Bé kell valljam igaz confessioval: bizony már úgy van az pudvás boltjaiban tsökött koponyám szél-fúttá criptájának, hogy ha én-előttem tetszést nyer valami más kezéből eredő

[Munka]

Munka, mintegy menten egyebekbeni szándokimtól konstruálok Könyvetskémbe amaz Sentimentet, Temperamentet, vagy akár hévnek Grádussát, a' mire amabban akadék. Mi légyen e processus forrása? hogy a' magánossan tévelygő Poétának olly-kor önnön lelke' atmospherájára hajazó musikát susog eleibe a' Zephyr, 's ő útján e' musikával kézen fogva megyen tovább: szegényebb lón-e musikának általa? Némmely messzi révedezésimben olly találó nem egygy expressioja valamelly távoli Lénynek, 'ki Koszorújába laurust ugyana' lombok között kutat, ollybá érzékenyülök-el szavai' búvvét motyogván magamnak, hogy bizony kipördülő könyűimmel együtt tán tónja a' vehementiának, ábrándozásnak, tsillogó lángjai 's ágas bogas árnyai egy Lélek Napjának és fellegeinek is reám vetülnek és szívembe ivódnak! Mentem magam hát, miként tevém azt Lillámnak Előbeszédiben: »valóságos érzéseim ritkán engedték eszembe jutni, hogy én poéta vagyok.« Hiszem és vallom: nem Literaturában fogan a' Szerellem, de megfordítva: nem szerelmes vagyok, mert verset írok, de verset írok, minek-utánna szerelmes vagyok. A' substantia az emotio, az bölcseje a Költeményeknek, annak megfesteni kívánása végett selectál a' Poéta szerszámaiban. És ugyan miből selectálhatna? Tsak azon benső spurokból, a' mik, midőn creálni készti az Emotio, agyának velejében lerakódtanak; a' Symphoniához bizonynyal tsak azon Instrumentumok használhatók, 'mik zeg-zugos labyrinthjában memoriájának tsengenek-bonganak: ámúlásokból, reggeli rétek' zöldjéből, fényeiből az estvének, tsivitelésiből a madaraknak, illatából a mezők' liliomainak, ízes szavából az embereknek és talám ecsetjéből-palettajából más Poétának; 's ezeket organizálja, fabricálja a' teremtő Phantasia milliom miráculuma újabb mívévénen gyönyörűségének! Én Bürgerrel úgy vagyok, hogy vacogó kebelemet nem-egyszer melengeté Poesisának héve, 's hosszú éráiban egyedül-létemnek sokszor áhítódom mondatai írára. Ennyi – nem más, nem több: vélem, elég, hogy patakomban aranyhomokja leüledjék és víg kedvem rostája néhol felszínre moshassa. Lyránk illetén öszve-rokonítását mind-azon-által némiképp tsinálnak érezem. Kölcsey talám

[tsak]

tsak azt rövja-föl Bürgernek, hogy az nem Kazinczynak született. Bár-ki nyomdokin járni: epigonság, Kazinczy szép halmán: progressio?

És evvel elérkezénk a' kérdéshez, mellyben sceptikus vagyok, ámbátor hunyorgok kritikai megítéltetésem sugáriban: létezik-é, 's ugyan létezhet-é »fentebb stíl«, mindent magában foglaló, 's a' kés' élinél fentebb stíl? Olly bércz, miről a' Literatura vidékinek minden más rónája, dombja, katarakatja, 's orma által-tekénthető és megmérhető? Voksom szerint e' féle eszméknek, absolut criteriumok systemájának helye nintsen. Eggyetlen bár milly nemes és külömben kiforrott törekedés hegemoniája midőn új- 's újabb aranyakkal telíti szerény, 's sérény nemzeti tárunk kéntslesládáit, ugyanakkor bizonytal számos más ékkő garmadájától, carbunculusoktól, rubint-, smaragd-, topas-, 's jáspisoktól tartóztatná meg a' pusztá arany színben eltarkátlanodó Szelenczét. Olly dolog ez, miben tsak a tolerancia gyűjthat szövétneket: annak elfogadása, hogy külömb-féle Tónok, Hiedelmek, Módozatok, Aspectusok mindmind elférnek 's invitáltak a' Bőség e' közös asztalához. Ítélni tán lehet, de elítélni nem-igen. A 'miként az ember, a' ként a' vers mértéke is enmaga. Egyéb- s' egyéb etalonokat véve fundamentomul valahány költeménye e' Planétának ízeire szedhető és megsemmisíthető; a' millyen hatalmas lehet egygy Mű ennen törvényei szemszögéből, ollybá tsúfíthatják-el ábrázatját idegen stylusok kényszerítő számon-kérései, és kritikai metódusok magukba temetkezett értetlensége. Ki merné kimérni Shakespírt Racinnal? Más literális Religio fohásszait és Parantsolatjait ne kutassa senki az én Bibliámban, mert amaz magam szentségeit tartalmazni adatott. Én nem hiszem a' kizárólagosságot, mert ugyan hová, mivé lehetne szívem azon joga, érzesseit saját alakkal ruházhatni fel? Én a' magam földjén vágyom uralkodni, mert idegen országban idegen a' nyelvem és idegen öszves hadam. Miért akar Kölcsey idegen Honba rángatni koldúsnak? Enyimben mikor az én törvényim vagynak, és más paragrahusoknak helyeik nintsenek. Avagy is minden kakas úr a' maga szemét-dombján.

[Hopplá]

Hopplá, Kincsem! ihol a' üstöllést az alföldi provincialismus patvaros pitvarába böngyörődék: czoki te Miska! No akkor izibe e' tájékról is kiteszem Kölcsey uram' szűrit!

Also: én természetes költeményeket sóvárgok alkotni gördülő, tiszta magyar nyelven. Élő nyelven. Ugyan miért volna versebb a' Vers, ha szándokoltan zsúfolom teli nyaka-tekert mythologikus phenomenumokkal, holt Lingvák' holt fordúlataival? Antik Poéták nem a' miatt írtak latinul, mert az vala a' cultura obligat incarnálódási formája, hanem pedig mert orális, eleven, existáló köz-nyelv vala, a' minden-napok gyúrták, köszörülték, vésték, szülték-meg esmét- meg esmét hosszú-hosszú időközön keresztül. Idiomáit, phrasisait structuráiba foglaltan használták a' piacon, a' korcsmában, a' pogány templomokban, a' teátrumban. És a' Poéták kitől először, ha nem anyjuktól tanulták, valamely plebejus' vagy patrícus' asszonyától, későbbekben pedig mellettök, velök élő mester-emberektől, legionistáktól, paraszioktól, deákoktól. És skandallum érjen talám annak miatta, hogy magyar nyelvemet én is e' képen igyekszem gyámolítani, apolni, 's enyészetéből szájalommal 's buzgalommal kiegyengetni? Alszik még ez a' nyelv, és feltámasztani alkalmas a' szavak tsinálása is, ám el muszáj menni érte oda is, a' merre még a' maga virágában terem, míglen minden eszménk saját vánkossink közé fektethetjük! Magam nem retorikus, literális mű-nyelvre (Kunst-Sprache) vágyom, béavatottak szűk keblű, érthetlen disputatioira, a' mikben cziczomás, piperkőcz lexikák és grammatikák kunczognak elegantul és finomkodva a' magyar parasztnak otromba nyelvén, melly, ha nem áttallanánk művelni őt, bizonynyal utól-érné azon udvaroncokat. A' magyar nyelvnek akár Hellén vagy Római elődének beszélt, eleven nyelvből kéne irodalmivá serkennie, és őrzenie e' képen vitalitását hosszú érákon által. Össze-foglalva hát e' két indok bírt rá, hogy a' Publicumot a' népnyelvből vett szók fűszerszámaival hintett textusok exotikus aromájában kívánjam részeltetni: hogy ugyan is egyik felől componensei Csokonai lírájának, helyök vagyon kertjében, másik felől hogy alkalmazva vagynak azt actualissá, elevenné avatni. E' két argumenten kívül persze kedélyem is befolyásol.

[Mert]

Mert végül, úgy látszik, mindég erre lyukadok ki, ez leend conclusioja valahány fejtegetésimnek: én Poéta volnék, nem penig Literátor. Én nem Literaturát tsinálok, építkezem monotonul kocka-köveivel, faragom dolgos napszámos gyanánt a' Metrumot 's a' Kádencziát, mérvén mindent azoknak constellatiojából: én érzésimet, hangulatimat, tekénteim akarnám megformázni ezen szerszámoknak általa. Engedtessek meg újra tsak czitálnom Lillám Előbeszédjéből néhány ide-illő Pasust:

»Van egy felekezet Literátoraink közül, kik semmi mértéket a' versben eltűrni vagy tűretni nem akarnak, ha tsak az a' görög metrum szerént nints tsínálva: ellenben a' másik rész a' legszebb szerzeményeket sem állhatja- ki, ha tsak azokban minden sor' végén szerentséje nints hallani a' rosszul úgy nevezett kádencziát. Én itt Ámphibius vagyok. Azt tartom, hogy az elsőbb fél nagyon is sokra ment; ez pedig nagyon is kevésre. Nem láthatom által, miért lehetne a' magyar nyelvnek gyalázatjára az, hogy mind a' régi igen dicsőségessen elhúnytt világnak, mind a' mai felette igen tsínos Európának mértékét, hármóniáját és ízlését, egyedül ő, a' ki követheti? Én a' mértékre vett versnemekben is gyönyörködöm; de a kádencziásokban is, ha egyébiránt numerosusok, sokat érzek olyat, a' mi jól esik.«

Vagy későbbiekben:

»Írjon ki-ki úgy, a' mint a' legjobbnak gondolja: sem a' hexameter valakit Virgiliussá, sem a' kádencia Tassóvá nem tsínál. Én részemről mind a' két ízlésnek érzője vagyok, és barátja. Írtam is, és írok, mind a' két féle versnemekben; és tsak arra vigyázok, hogy mind a' lábakra szedett verseim, mind a' kádencziások, a' magok nemekben jól zengjenek.«

A' formák' használatának célja nem lehet egyéb, mint hogy segítségükkel hangulatimnak filemben dallása vissza-tsöngjön. Hiszen való smukk a' Dámákra, de nem az tészi Dámává őket. Igen: van szerepe a' formák' tökéletes esmérésének, mert az emberfia hiában ámúl a' pitymallaton, ha azt etsetjével
[visszaadni]

vissza-adni képtelennek bizonyúl, nem tudván, mely lakkokba mártogassa azt. De a' mi a' lényeg: a' Poétának álmodni adatik', és álmait papírra vetni formás tsínnal, mely tsín eltanulható: magam-is eltanultam, a' hogy Rec. emlegeti is, Kovács Józseftől, a' Virgil' fordítójától, 's a' historiográfus professor Budaitól, kik szerény Munkáim megalkotásit ezer Picturával és Sententiával vezeték be, miért is nem-múló hálát érezek mind kettejük eránt; a' mi Picturákban és Sententiákban én mind a' kifejezés mikéntjére sandíték, mígnem reménylem, kezem' szaladása hű chronikása elmém 's szívem által bójártt utaknak. Tanultság kell ahhoz, hogy az ember projectálja álmait. És akkor mi a' Tálotom? Tán az álmodás. Igen ez lehet már substantia, nem pedig a' pusztá kellék-tár, mert különben mind, 'ki elegendő üleppel bír, biflázni, és metrumok matematikáját, exact szabályszerűségeit gyömöszleni lassan táguló, ám szorgalmas koponyájába, rögvést a' Nemzet' nagyjai közé soroltathatnék, 's akár annak Hymnussát is megírhatná. Nem áhítózom patikára, a' hol aprótska mérlegre czinczálhatnám a' versek' lábait, vagy más elementumait, arányukat vizsgálgatni nyúló órákon által, míg kihabarom a' chemiailag pontossan analysálható kőiteményt accuratus gonddal. Én álmodok 's ha versem szavai hasonlók álomom arczához, elégedett vagyok: ha vidám, ha pedig bánatos.

Ennek utána Recensens végig-teként zajló tengerén a' Múzsáknak, és lám: minden Genusnak valahány Classisában képes lelni olly személyre, a' ki nálamnál külömbet teremteni bír. Lyrikusnak hátrább vagyok ebrudalva Dayka és Bürger mögé, a' kivel én egész életemen által nem törődék annyit, mint Kölcsey e' kurta recensióban; erotikus versezeteim árnyékul sem szegődhetnének Himfy Napjának a' mit elismerni én voltam első Előbeszédemben, Dorottyám vinkós tsöppjeit szűreti tsak Póp és Boileau asszújának, s bizony ugyanilly lőre a' travestált Batrachomiomachiám is. Nos: én e' betűkben gyönyörködven ébredék reá, miért marasztott Kölcsey minden lányt pártában, bár mellyükkel sem nemzven gyermeket: munkála benne a' Félsz, hogy bár milly szőke legyen magzata, a' Day-
[-kái szőkébb]

káé szőkébb léssz, mosolygássa bár milly kedves, el-nem érheti a' Bürgeréét, térgyéről meg semmi képen sem jöhet-le annyi glazúr, mint lemállhatik a' Póp vagy a' Boileau kölkeéről. Mit akarnék evvel szegény magam' menteni hozni? Lehet másé gazdagb lelki- 's hármónikus javakban, lehet szebb 's jobb 's nagyobb tőkélyre fejlődött, de ezen versifikációk akkor is enyéim, én szívem' gyermekei: ha tsúnyák, úgy én rútságom az, ha bandzsalok, hát én kantsalítok, ha fél-szeműek... na akkor már nem enyémeek. A' ki lel náluknál Ízlésére inkább passzántossat, nosza: spacírozzék amavval az erdős csalítok Bibliothekájában, pergesse amannak gyöngyeit. Az én könnyűim e' gyöngyöket érlelék. A' ki én-reám kívántsi, szálljon-alá érettük más Olymposokról. Eggy Csokonai legyen jó Csokonainak; vélem: nem nagy ár, ha talám nem jó Kölcseynek. Kaptsolódik ez igen tsak ahhoz, a' mit a' fentebb stílről írottaknál mondtam.

'S Recensens' utolsó sturmját válaszolnám-meg végezetül: »tehette volna még egy hosszabb élet 's kedvezőbb körülmények Csokonait többnek mint így lehetett« merészelé írni. Nos: talám e' leszóltt életem ha neki jut, tehette volna őt is Csokonaivá. Ámbár ez nem bizonyos. Ki tudja: ki mivé lehetne, ha nem azzá lenne, a' mivé lessz? Ez bizony már magvas philosophia. Ki tudja: mi értékest tsinálhatott volna, mi szépeket sé tállhatott volna Kölcsey, a' míg e recensio pazarlá idejét?

Én nem mondhatok egyebet. Nekem ez élet, ez álmok adatnak, ennyi esztendő, ennyi Koszorú fejemre 's fejfámra. Én bétöltöttem, 's lelkem a' czivódó nyomorúságok közepette is vígan kotyogott testem' kulacsában. A' mit 's a' hogyan írtam enyém az, én kaptam, 's én adtam tovább. Hiszem: emlékim, érzésim jó sáfára voltam. Ma is inkább vonzó hangjukat kéne ügyelnem, nem taszító hangját a' criticának. E' válasz talám meg-se éri, hogy kiadassék, és talám meg-se érem. Vélem, hogy a' ki elutasít valamit, tsak szegényebb lessz annak szépségivel, annak kéntseivel. Persze selectál az ember: hát selectáljon a' Publicum. 'S a' ki tán gyémántnak érzi, 'mit Kölcsey kavitsnak, ám ne habozzék felemelni az út' porából, és

[néki]

néki-ígérem-tsillogni fog, szórni sugárit. Hiszen minden gyémánt tsupán attól az, hogy van, 'ki annak látja. Kölcsey gazdagabb egy kavittsal: legyen véle boldog, kívánom!ó

Csokonai Vitéz Mihály